

В. Я. Гавран, Х. Т. Середницька
Національний університет "Львівська політехніка",
кафедра менеджменту організацій

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

© Гавран В. Я., Середницька Х. Т., 2016

Розглянуто теоретичні засади прибутку, проаналізовано сутність та значення результативних показників діяльності. Здійснено розрахунки на основі статистичних даних підприємств та проведено дослідження впливу головних факторів на результативні показники діяльності організацій, виділено їхні основні проблеми та заходи підвищення ефективності господарювання.

Ключові слова: прибуток, результативні показники, факторний аналіз, обсяг реалізації, цінові показники, собівартість.

V. Havran, H. Serednytska
Lviv Polytechnic National University,
Management of Organizations Department

RESEARCHING PECULIARITIES OF FORMING COMPANY'S PROFIT IN THE CURRENT ECONOMIC CONDITIONS

© Havran V., Serednytska H. 2016

The article investigates the modern period of economic activity of organizations under significantly increasing cost of resources conditions, losing of markets, currency devaluation, reducing profitability and losses levels of many companies.

The authors analysed the scientific investigations of profit nature, evaluation parameters and ways to improve them. The main objectives of the study are formed and they require diagnosing problems of forming performance indicators and finding ways for their improvement.

The calculations of the value and dynamics of indicators based on statistical data of enterprises are done. The impact of the key factors on the companies' performance is studied as well. The authors highlight their main problems and measures to increase efficiency.

Key words: profit, performance indicators, factor analysis, sales, price indicators, cost.

Постановка проблеми

В умовах ринку підприємство є головним суб'єктом господарювання, незалежним товаровиробником, економічний простір для якого практично є необмеженим, але цілком залежить від уміння ефективно використовувати ресурси, адаптуючись до умов мінливого економічного середовища та досягати економічного ефекту у вигляді прибутку.

Сучасний період дослідження господарської діяльності організацій проходить в умовах інфляції, суттєвого збільшення витрат на ресурси, зменшення платоспроможного попиту на внутрішньому ринку, втрата ринків збуту, девальвація національної валюти, що призводять до значного зниження рівня рентабельності виробництва та збитковості багатьох підприємств. У зв'язку з цим назріла необхідність антикризового управління підприємством, вдосконалення методів оцінки і прогнозування прибутку, раціональнішого використання активів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема прибутковості підприємства досліджувало багато вчених та економістів. Різні напрями фінансової діяльності і, зокрема, прибутку висвітлено в наукових працях М. Чумаченко, Т. Білик, І. Бланк, М. Дем'яненко, О. Зінченко, С. Іщук, Н. Шмиголь, О. Костенко та багато інших дослідників.

У роботах таких вчених, як С. Ушеренко, А. Турило, Н. Ляпіна знайшли обґрунтування теоретичні основи та методичні засади фінансової діяльності підприємств та висвітлено окремі положення управління прибутком підприємства, які необхідно поглиблювати та вдосконалювати [1–3].

Дослідженням сутності, природи виникнення прибутку, параметрів оцінки та шляхів його підвищення присвячені роботи зарубіжних та українських вчених-економістів: Р. Коха, О. С. Філімоненко, А. Д. Шеремета та ін. Проблеми фінансового аналізу, прогнозування, планування фінансових результатів, а також визначення резервів підвищення прибутковості розглянуто в роботах В. Меца, М. А. Болюха, Н. О. Власової та ін. Наукові праці вчених обґрунтовують фундаментальні аспекти управління прибутковістю і дають змогу на цих засадах визначати резерви прибутковості і, відповідно, використовувати методи та інструменти його підвищення.

Постановка цілей

Метою статті є комплексний аналіз чинників впливу на результати господарської діяльності підприємств та розроблення практичних рекомендацій підвищення ефективності функціонування.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати сутність та значення результативних показників; визначити основні фактори та дослідити їхній вплив на результативні показники діяльності підприємства; запропонувати заходи підвищення ефективності господарювання.

Виклад основного матеріалу

Прибуток є постійно відтворюваним джерелом формування фінансових ресурсів підприємства, і що вище рівень прибутку підприємства, то менш його потреба у залученні фінансових коштів із зовнішніх джерел і вище рівень самофінансування його розвитку [1].

Фінансовим результатом господарської діяльності будь-якого підприємства є його прибутковість, яка характеризується абсолютними та відносними показниками. У сучасній економічній теорії існує безліч різнобічних думок щодо економічної сутності прибутку. Прибуток у класичному розумінні – різниця між виручкою від реалізації продукції (товарів, послуг, робіт) та витратами на її виробництво, тобто собівартістю. Прибуток є якісним показником, оскільки в його розмірі відображається зміна обсягу товарообороту, доходів підприємства, рівня використання ресурсів, величини витрат обертання, а також він подає сигнал про те, де будуть більш рентабельно вкладені кошти, щоб домогтися найбільшого приросту валової продукції [4]. Порівняльний аналіз визначень прибутку наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз визначень категорії “прибуток”

Автор	Визначення
М. Д. Білик	Прибуток – це додаткова вартість, яка утворюється під час виробництва понад вартість спожитих виробничих ресурсів і робочої сили.
В. В. Буряковський	Прибуток – це грошове вираження основної частини грошових накопичень, які створені підприємствами різних форм власності.
О. В. Єфімова	Прибуток – змінена форма додаткової вартості, виробленої, реалізованої, готової до розподілу, що сформована під час суспільного відтворення для задоволення різних інтересів підприємства та його власників.
В. О. Мец	Прибуток – фінансова категорія, яка показує позитивний фінансовий результат, характеризує ефективність виробництва, свідчить про обсяг і якість виготовленої продукції, стан продуктивності праці, рівень собівартості.
І. А. Бланк	Прибуток – мірило фінансового здоров'я підприємства, характеристика рентабельності вкладення коштів в активи конкретного підприємства.
А. Д. Шеремет	Прибуток – основне власне внутрішнє фінансове джерело, яке забезпечує розвиток підприємства на принципах самофінансування.
В. П. Савчук	Прибуток – основний критерій ефективності господарювання.

Найширше поняття прибутку, на нашу думку, розкриває В. О. Мец, звертаючи увагу на те, що прибуток не лише виражає фінансову ефективність діяльності підприємства, а й дає змогу зрозуміти, які саме чинники приводять до його отримання.

У ринкових умовах суб'єкт господарювання завжди прагне до того, щоб його виробництво працювало динамічно, що підтверджує необхідність прагнення до максимального прибутку або ж до такої величини прибутку, яка забезпечить йому динаміку зростання. А, своєю чергою, це допоможе виробнику утримати свої позиції на ринку цього товару. Також зростання величини прибутку сприяє вирішенню як соціальних, так і матеріальних проблем трудового колективу.

Слід звернути свою увагу на той чинник, що прибуток створює ту базу, яка сприяє самофінансуванню, розширеному відтворенню. За рахунок прибутку виконуються зовнішні фінансові зобов'язання перед бюджетом, банками та іншими організаціями. Прибуток також є базою інноваційного процесу, джерелом утворення фондів економічного стимулювання, базою для прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень. У прибутку відображається виконання таких важливих якісних показників, як підвищення продуктивності праці, зниження собівартості та підвищення якості продукції, використання виробничих фондів. Прибуток є основним джерелом розширення основних і оборотних активів, дієвим фактором, який стимулює до досягнення якомога вищих показників виробництва.

Якість величини отриманого прибутку визначається показником рентабельності, що відображає співвідношення прибутку і понесених на його отримання витрат. Рентабельність – це відносний показник інтенсивності виробництва, який характеризує рівень окупності відповідних складових процесу виробництва або сукупних витрат підприємства. На відміну від прибутку, він характеризує ефективність фінансової діяльності будь-якого конкретного економічного суб'єкта, щодо всіх інших, незалежно від розмірів і характеру економічної діяльності [5].

Під час аналізу та оцінки прибутковості необхідно враховувати те, що на неї впливають різні чинники як зовнішні, так і внутрішні. До зовнішніх можна зарахувати систему оподаткування, державне регулювання цін, нормативні документи галузі, в якій працює підприємство, умови та ставки кредитування. До внутрішніх належить цінова політика, обсяг діяльності (кількість та номенклатура продукції, ціни), обсяг та характеристика витрат обігу, кількість працівників, фонд оплати праці, а також показники ефективності роботи обладнання та працівників та ін. [6].

Джерелами підвищення рентабельності виробництва є систематичне зростання продуктивності праці, економічне та дбайливе використання всіх видів ресурсів, збільшення обсягів виробництва та підвищення якості продукції. На кожному підприємстві повинні передбачатися планові заходи щодо збільшення прибутку. Загалом ці заходи можуть мати такі особливості: збільшення випуску продукції; підвищення якості продукції; система участі працівників у прибутках підприємства; проведення ефективної кадрової політики; продаж зайвого устаткування та іншого майна або здача його в оренду; зниження собівартості продукції за рахунок раціональнішого використання матеріальних ресурсів, виробничих потужностей і площ, робочої сили і робочого часу; диверсифікація виробництва; розширення ринків збуту та ін.

Отже, безперервний пошук нових способів підвищення прибутку є основною умовою здійснення підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки.

Використовуючи статистичну інформацію ПАТ “Ушицький комбінат будівельних матеріалів” і ПАТ “Житомирський маслозавод”, проведено дослідження особливостей формування прибутку в умовах втрати ринків збуту, девальвації національної валюти, зменшення платоспроможного попиту та інфляції. Вибірка підприємств зумовлена особливостями умов діяльності та їхнім впливом на формування прибутку. Зокрема, перше підприємство використовує вітчизняну сировину, сучасне обладнання і реалізує її на експорт, а в другого найбільша частка це реалізація продукції на території України.

Розподіл обсягу реалізації і результативні показники діяльності ПАТ “Ушицький комбінат будівельних матеріалів” подано у табл. 2.

Аналіз даних табл. 2 свідчить про збільшення обсягів реалізації у 2014 році на 20,921 млн грн (+15,57 %), що відбулось за збільшення експорту на 29,192 млн грн (+25,43 %) і зменшення обсягів внутрішнього ринку на 8,271 млн грн (-42,32 %). На фоні збільшення валового прибутку на 10,214 млн грн (+34,92 %) чистий прибуток зменшився на 4,117 млн грн (-38,44 %), що зумовлено

фінансовими витратами на лізинг нового обладнання. У 2015 році показники діяльності значно погіршуються, зокрема експорт зменшується на 22,4 %, чистий дохід – на 11,7 %, валовий прибуток – на 19,145 млн грн (-48,52 %), а чистий збиток підприємства становив 4,607 млн грн. Від’ємне значення чистого прибутку зумовлене втратою частини експортного ринку та значним зростанням фінансових витрат по лізингу обладнання.

Таблиця 2

Динаміка обсягу реалізації і результативних показників діяльності ПАТ “Ушицький комбінат будівельних матеріалів” за 2013–2015 рр.

Показники	Значення показників			Відхилення (+,-) за 2014/2013 рр.		Відхилення (+,-) за 2015/2014 рр.	
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	абсолютне	відносне, %	абсолютне	відносне, %
Експорт, млн грн	114,808	144,000	111,720	+29,192	+25,43	-32,28	-22,42
Внутрішній ринок, млн грн	19,544	11,273	25,375	-8,271	-42,32	14,102	125,10
Чистий дохід (разом), млн грн	134,352	155,273	137,095	+20,921	+15,57	-18,178	-11,71
Валовий прибуток, млн грн	29,247	39,461	20,316	+10,214	+34,92	-19,145	-48,52
Чистий прибуток, млн грн	10,865	6,688	-4,607	-4,177	-38,44	-11,295	-168,88

Збільшення обсягів реалізації на внутрішньому ринку відбулись за рахунок збільшення цінових факторів, а не реального зростання обсягів реалізації, що відображено у табл. 3.

Таблиця 3

Динаміка факторів і результативного показника ПАТ “Ушицький комбінат будівельних матеріалів” за 2013–2015 рр.

Показники	Значення показників			Відхилення (+,-) за 2014/2013 рр.		Відхилення (+,-) за 2015/2014 рр.	
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	абсолютне	відносне, %	абсолютне	відносне, %
Валовий прибуток (ВП), млн грн	29,247	39,461	20,316	+10,214	+34,92	-19,145	-48,52
Обсяг реалізації (ОР), тис. м ³	1097,2	925,0	694,4	-172,2	-15,69	-230,6	-24,93
Ціна одиниці продукції (Ц), грн/м ³	122,45	167,863	197,4	+45,413	+37,09	+29,537	+17,60
Собівартість одиниці продукції (С), грн/м ³	95,794	125,202	168,2	+29,408	+30,69	+42,998	+34,34

Оцінка динаміки показників відображає зменшення обсягів реалізації продукції, однак у 2014 році валовий прибуток збільшився на 10,214 млн грн (+34,92 %), що відбулось за рахунок зростання ціни, динаміка приросту якої (+37,09 %) є більшою за приріст собівартості (+30,69 %). У 2015 році валовий прибуток зменшився на 19,145 млн грн (-48,52 %), що обумовлено зменшенням обсягу реалізації на 230 тис. м³ (-24,93 %) та значно більшим приростом собівартості (+34,34 %) над приростом ціни (+17,6 %). Використовуючи принцип елімінування та змішану модель валового прибутку і вплив на нього таких факторів, як обсяг реалізації, ціна і собівартість проведено детальний факторний аналіз впливу зміни факторів на результативний показник (табл. 4).

Отже, зменшення валового прибутку відбулось за рахунок суттєвого зменшення обсягу реалізації і значним збільшенням собівартості продукції. Підприємство функціонує в нестабільному економічному середовищі. Поточна ситуація пов’язана із загальноекономічною кризою в країні, зростанням курсу валют, вартості енергоносіїв, сировини і матеріалів. Незважаючи на стабілізаційні заходи, які вживаються урядом України з метою підтримки фінансового сектору та забезпечення ліквідності українських компаній, існує невизначеність щодо можливості доступу до

джерел капіталу, а також вартості капіталу для підприємств, що може вплинути на фінансовий стан, результати операцій та економічні перспективи господарської діяльності.

Таблиця 4

Аналітична таблиця для 3-факторної моделі валового прибутку за 2014–2015 роки

№ підстановки	Фактори			Результативний показник, млн грн	Вплив факторів на зміну, млн грн
	OP	Ц	С		
0	OP ₀	Ц ₀	С ₀	ВП ₀ = 39,461	–
1	OP ₁	Ц ₀	С ₀	ВП _{ym1} = 29,624	ΔВП _{OP} = ВП _{ym1} - ВП ₀ = -9,837
2	OP ₁	Ц ₁	С ₀	ВП _{ym2} = 50,134	ΔВП _Ц = ВП _{ym2} - ВП _{ym1} = 20,51
3	OP ₁	Ц ₁	С ₁	ВП ₁ = 20,316	ΔВП _С = ВП ₁ - ВП _{ym2} = -29,818 ΔВП = ВП ₁ - ВП ₀ = -19,145

Для підтримки економічної стабільності ПАТ “Ушицький комбінат будівельних матеріалів” в умовах, що склалися, необхідно впровадити такі заходи: удосконалення технології буровибухових робіт; застосування економічніших вибухових речовин; впровадження обладнання по дробленню негабаритів, що дає змогу мати щомісячну економію у витратах; впровадження установки за класифікацією відсіву; впровадження заходів щодо зниження собівартості; збільшення рівня виконання завдань з випуску продукції.

Результати аналогічних досліджень діяльності ПАТ “Житомирський маслозавод” подано в табл. 5–7.

Таблиця 5

Динаміка обсягу реалізації і результативних показників діяльності ПАТ “Житомирський маслозавод” за 2013–2015 рр.

Показники	Значення показників			Відхилення (+,-) за 2014/2013 рр.		Відхилення (+,-) за 2015/2014 рр.	
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	абсолютне	відносне, %	абсолютне	відносне, %
Експорт, млн грн	28,094	33,224	48,817	+5,13	+18,26	+15,593	+46,93
Внутрішній ринок, млн грн	975,256	1153,352	1486,366	+178,096	+18,3	+333,014	+28,87
Чистий дохід (разом), млн грн	1003,350	1186,576	1529,184	+183,226	+18,26	+342,608	+28,87
Валовий прибуток, млн грн	257,128	285,185	367,418	+28,057	+10,91	+82,233	+28,83
Чистий прибуток, млн грн	48,571	71,578	94,336	+23,007	+47,37	+22,758	+31,79

За даними табл. 5, спостерігається позитивна тенденція збільшення результативних показників діяльності ПАТ “Житомирський маслозавод”, а темпи приросту чистого прибутку випереджають приріст доходу. Реалізація продукції на території України займає 97 %. У 2014 році збільшення показників відбулось за реального зростання обсягу реалізації, а у 2015 році – за рахунок збільшення цінових параметрів.

Валовий прибуток за досліджуваний період має позитивну динаміку, так у 2014 році приріст становив 28,057 млн грн (+10,91 %) а у 2015 році збільшився на 82,233 млн грн (+28,83 %). Обсяг реалізації у 2014 році збільшився на 2,32 тис. тонн (+9,32 %) а у 2015 році зменшився на 0,84 тис. тонн (-3,09 %). Збільшення цінових параметрів врівноважувалось зростанням витратних.

Аналіз динаміки валового прибутку ПАТ “Житомирський маслозавод” свідчить про його приріст у 2015 році внаслідок зміни основних факторів на 82,233 тис. грн. Основними причинами збільшення валового прибутку стало збільшення цінового фактору, який домінував за впливом над збільшенням витрат і зменшенням обсягу реалізації продукції.

Серед основних проблем ПАТ “Житомирський маслозавод” можна назвати такі: низький рівень технологічного оснащення молокозаводу, застаріле обладнання; невисокий рівень забезпеченості сировиною та завантаженості потужностей; невисока якість кінцевої продукції підприємства; зниження

попиту на продукти переробки в зв'язку із низькою купівельною спроможністю населення; високий рівень конкуренції з боку потужних підприємств, оснащених сучасним обладнанням і технологіями, потрібно збільшувати обсяги реалізації продукції через вдосконалення роботи дистрибуційної мережі; збільшити кількість холодильного обладнання; активно здійснювати маркетингові заходи; розширювати асортиментний ряд продукції та її подальше просування на ринках збуту.

Таблиця 6

Динаміка показників ПАТ “Житомирський маслозавод” за 2013–2015 рр.

Показники	Значення показників			Відхилення (+,-) за 2014/2013 рр.		Відхилення (+,-) за 2015/2014 рр.	
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	абсолютне	відносне, %	абсолютне	відносне, %
Валовий прибуток (ВП), млн грн	257,128	285,185	367,418	+28,057	+10,91	82,233	28,83
Обсяг реалізації продукції (ОР), тис. тонн	24,9	27,22	26,38	+2,32	+9,32	-0,84	-3,09
Ціна тонни продукції (Ц), тис. грн	40,295	43,592	57,923	+3,296	+8,18	14,331	32,87
Собівартість тонни продукції (С), тис. грн	29,968	33,115	44,038	+3,146	+10,49	10,923	32,99

Таблиця 7

Аналітична таблиця для 3-факторної моделі валового прибутку за 2014–2015 роки

№ підстановки	Фактори			Результативний показник, млн грн	Вплив факторів на зміну, млн грн
	ОР	Ц	С		
0	ОР ₀	Ц ₀	С ₀	ВП ₀ = 285,185	–
1	ОР ₁	Ц ₀	С ₀	ВП _{ум1} = 276,38326	ΔВП _{ОР} = ВП _{ум1} - ВП ₀ = -8,801
2	ОР ₁	Ц ₁	С ₀	ВП _{ум2} = 654,43504	ΔВП _Ц = ВП _{ум2} - ВП _{ум1} = 378,052
3	ОР ₁	Ц ₁	С ₁	ВП ₁ = 367,418	ΔВП _С = ВП ₁ - ВП _{ум2} = -287,017 ΔВП = ВП ₁ - ВП ₀ = 82,233

Висновки

Прибуток підприємства є важливою економічною категорією, оскільки він є кінцевою метою діяльності будь-якого підприємства. Тому дуже важливо під час стратегічного планування врахувати всі чинники й аспекти подальшого розвитку для повного й обґрунтованого визначення величини прибутку і забезпечення його певного рівня.

Тож підприємства повинні активно шукати всі можливі способи вдосконалення виробництва, підвищення конкурентоспроможності власної продукції, що повинно сприяти зростанню прибутку та рентабельності підприємства.

Перспективи подальших досліджень

Залишаються не до кінця вивченими чинники другого і третього рівня впливу на результативні показники діяльності організацій. В подальшому плануємо переглянути та запропонувати удосконалені підходи до виявлення резервів під час аналізу витрат та результатів діяльності підприємств.

1. Турило А. М. Теоретико-методичні засади визначення фінансової ефективності на підприємстві / А. М. Турило // *Фінанси України*. – 2010. – № 11. – С. 87–92.
2. Ляпіна Н. С. Теоретико-методичні підходи до визначення прибутковості / Н. С. Ляпіна // *Держава та регіони*. – 2010. – № 3. – С. 96–100.
3. Ушеренко С. В. Прибутковість підприємства: теоретичні основи дослідження / С. В. Ушеренко // *Формування ринкових відносин*. – 2010. – № 12. – С. 144–147.
4. Шмиголь Н. М. Аналіз методів формування доходів підприємства в ринковій економіці / Н. М. Шмиголь // *Держава та регіони*. – 2010. – № 2. – С. 233–236.
5. Гавалешко С. В. Рентабельність підприємства та шляхи його підвищення [Електронний ресурс] / С. В. Гавалешко // *Економікс*. – 2012. – № 10. – Режим доступу: www.rusnauka.com/10_DN_2012/Economics/10_106158.doc.htm.
6. Зінченко О. А. Нормативний метод визначення якості прибутку підприємства / О. А. Зінченко // *Актуальні проблеми економіки*. – 2011. – № 3. – С. 110–114.